

تأثیر دلارزدایی بر کاهش اثر تحریم و افزایش همگرایی اقتصادی

مطالعه موردی: مبادلات ایران و کشورهای عضو آسه آن

چکیده

هدف این پژوهش بررسی تأثیر تحریم بر مبادلات تجاری ایران و تأثیر دلارزدایی بر کاهش اثر تحریم است. وابستگی به دلار معضلات متعددی همچون کاهش ارزش ارز ملی و شوک‌های تورمی را ایجاد نموده و به‌همین دلیل دلارزدایی سیاستی است برای افزایش قدرت بانک‌های مرکزی به‌ویژه برای کشورهای هم‌چون ایران که متحمل تحریم هستند. آسه آن جدیدترین اتحادیه‌ای است که اقدامات دلارزدایی خود را در ابتدای ۲۰۲۳ به تصویب رسانده است. پژوهش حاضر درصدد بررسی مبادلات تجاری ایران-آسه آن و امکان‌سنجی استفاده از تصمیم دلارزدایی جهت بهبود مبادلات تجاری ایران است. براین اساس این سؤالات مطرح شده است که تحریم چه تأثیری بر مبادلات ایران-آسه آن داشته است؟ و اتخاذ تصمیم دلارزدایی آسه آن چگونه بر مبادلات ایران-آسه آن تأثیر خواهد گذارد. فرضیه تحقیق نیز عبارت است از اینکه تحریم تأثیر شدید بر مبادلات ایران-آسه آن گذارده و دلارزدایی زمینه مناسبی جهت افزایش مبادلات فراهم خواهد آورد. جهت بررسی وضعیت موجود با استفاده از تکنیک سری زمانی بازه ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ بررسی و مشخص گردید که مبادلات ایران و آسه آن به‌شدت تحت تأثیر تحریم‌های ۲۰۱۸ قرار گرفته به‌نحوی که صادرات به لحاظ ارزش دچار کاهش شدید شده است. انتخاب ارز جایگزین دلار و استفاده از سامانه‌های جایگزین سوئیفت مقدمات بهبود مبادلات تجاری ایران-آسه آن را مهیا خواهد ساخت.

کلیدواژه: ایران، آسه آن، دلارزدایی، تحریم، سری زمانی.

۱. مقدمه و بیان مسئله

دلار آمریکا از دهه ۱۹۲۰ به یک ارز بین‌المللی تبدیل و به‌عنوان ارز ذخیره بین‌المللی مطرح شد، زیرا ایالات متحده آمریکا در جنگ جهانی اول نسبتاً آسیب ندید و از آنجایی که دریافت‌کننده بخش قابل توجهی از جریان طلا در زمان جنگ بود، پشتوانه محکمی برای دلار ایجاد گردید. پس از جنگ جهانی دوم نیز ایالات متحده جایگاه خود به‌عنوان یک قدرت جهانی را مستحکم نمود و در سال ۱۹۴۴ سیستم برتون وودز (Bretton Woods system) را به‌عنوان سیستم مبادلات بین‌المللی تأسیس نمود که رسماً دلار را به‌عنوان ارز ذخیره اولیه جهان برای تجارت بین‌المللی و تنها ارز بین‌المللی

موجود معرفی نمود (آیسنگرین و فلاندرو (Eichengreen and Flandreau)، ۲۰۰۹: ۳۷۹). در اوایل دهه ۱۹۷۰، دلار آمریکا طی توافقی با پادشاهی عربستان سعودی برای انجام تجارت جهانی انرژی به دلار، موقعیت خود را مستحکم کرد؛ در همین زمان وضعیت دلار با فروپاشی سیستم برتون وودز تقویت شد و اساساً رقابت سایر ارزها با دلار حذف گردید و روند وابستگی تجارت بین‌المللی به این ارز افزایش یافت (هیولپا (Heuleppa)، ۲۰۲۳: ۳۲۸).

دلاری شدن (Dollarization) یا وابستگی به دلار اشاره به تفوق و برتری دلار در مبادلات بین‌المللی دارد. تجارب حدود یک قرن رواج دلار در عرصه بین‌المللی مشخص ساخته است که این موضوع می‌تواند چالش‌های بزرگی برای دولت‌ها ایجاد کند. سطح بالای دلاری شدن سؤالاتی را در مورد طراحی، اجرا و اثربخشی سیاست‌های پولی، مالی و نرخ ارز ایجاد نموده که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

- ۱) دلاری شدن، کنترل مقامات پولی بر نقدینگی داخلی را هم از طریق افزایش مؤلفه‌ای که تأثیر مستقیم اندکی روی آن اعمال می‌شود و هم با کاهش ثبات تقاضای پول کاهش می‌دهد.
- ۲) دلاری شدن آسیب‌پذیری نظام‌های مالی در برابر ریسک‌های پرداخت بدهی و نقدینگی افزایش می‌دهد زیرا دلاری شدن بر ظرفیت بانک‌های مرکزی برای عمل به‌عنوان آخرین راه‌حل تأثیر می‌گذارد و عدم تطابق ارز در بخش شرکت‌ها می‌تواند منجر به افزایش وام‌های غیرجاری شود.
- ۳) دلاری شدن ترازنامه‌های بخش دولتی را در معرض خطرات نرخ ارز قرار می‌دهد. عدم تطابق ترازنامه در اقتصادهای به‌شدت دلاری، به‌دلیل تأثیر انقباضی آن بر تولید کل، کشورها را نسبت به نوسانات شدید نرخ ارز کم‌تحمل می‌نماید.
- ۴) دلاری شدن نوعی برگشت‌ناپذیری را نمایان می‌سازد، به این معنی که نسبت دلاری شدن حتی پس از تثبیت موفقیت‌آمیز ارزهای محلی و عمیق‌تر شدن بازارهای مالی به‌دلیل هزینه‌های تعویض و طولانی‌مدت کاهش نمی‌یابد (چاکایر و همکاران (Cakir et al)، ۲۰۲۲: ۶).

توجه به این پیامدها موجب گردید تا در برابر فرایند دلاری شدن، به‌ویژه از آغاز قرن بیست و یکم، مفهوم دلارزدایی (De Dollarization) مورد توجه قرار گیرد، چراکه وابستگی به دلار (یا دلاری شدن) در سالیان گذشته در بسیاری از اقتصادهای نوظهور کلیدواژه بنیادی ضعف اقتصاد کلان بوده (کاتائو و ترونز (Catão and Terrones)، ۲۰۱۶: ۳) و تحقیقات صورت گرفته در خصوص فرایند وابستگی به دلار مشخص ساخته که اتخاذ سیاست‌هایی جهت کاهش دلاری شدن ضروری است و دلاری شدن به نهادهای اقتصادی کشورها آسیب رسانده است؛ چراکه نقش مسلطی را برای دلار در اقتصاد جهانی مهیا نموده و میزان نفوذ نامتناسبی را بر دیگر اقتصادها برای ایالات متحده ایجاد کرده است. دلارزدایی در واقع به کاهش تسلط دلار بر بازارهای جهانی اشاره دارد و فرآیند جایگزینی دلار آمریکا به‌عنوان ارز تجاری نفت و یا

سایر کالاها بوده و ناشی از تمایل به کاهش ریسک‌های ژئوپلیتیکی بانک‌های مرکزی کشورها است، جایی که وضعیت دلار به‌عنوان ارز ذخیره می‌تواند به‌عنوان یک سلاح تهاجمی علیه آن‌ها مورد استفاده قرار گیرد (هیولپا (Heuleppa)، ۲۰۲۳: ۳۲۷).

هرچند دلارزدایی در دهه ۱۹۸۰ در آمریکای لاتین مورد توجه بود اما به‌دلیل عدم توجه به شرایط موجود در بازار داخلی چندان موفق نبودند. دهه آغازین قرن بیست‌ویک اما مصادف گردید با شروع فرآیندهای موفق دلارزدایی در آمریکای لاتین که با سیاست‌هایی چون افزایش دلارزدایی سپرده و مدیریت فعال تفاوت‌های ذخایر موردنیاز و سایر اقدامات احتیاطی، دلارزدایی را در این کشورها تسهیل نمود (اندرمو و کراگ (Andermo and Kragh)، ۲۰۲۱: ۲۸۰؛ اسکریبانو و سوسا (Escribano and Sosa)، ۲۰۱۰: ۵). تجربه کارآمدی دلارزدایی در آمریکای لاتین در حال حاضر از سوی کشورهای دیگر نیز در حال اجرا می‌باشد. به‌عنوان مثال، چین، روسیه، هند به‌تدریج شروع به انعقاد توافقنامه‌هایی کرده‌اند که به یکدیگر اجازه می‌دهد ارزهای خود را در تجارت دوجانبه بپذیرند (کیویچ (Kievich)، ۲۰۱۸: ۴۰)؛ یا گرجستان که از سال ۲۰۱۷ فرایند دلارزدایی خود را آغاز نموده (ابوسلیدزه و میزا (Abuselidze and Miza)، ۲۰۱۹: ۶۵) و پرو که از ۲۰۱۵ اقدام به اجرای سیاست‌های دلارزدایی نموده است (کنتراس و همکاران (Contreras et al)، ۲۰۱۹: ۲)؛ حتی اتحادیه اروپا نیز یورو را به‌عنوان یک دارایی ذخیره و به‌عنوان یک وسیله مبادله بین‌المللی معرفی نموده است (کیویچ (Kievich)، ۲۰۱۸: ۴۰). برخی از سازمان‌های همکاری منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای نیز روند دلارزدایی را در اعضاء خود آغاز نموده‌اند که دو سازمان بریکس (BRICS) و شانگهای (Shanghai Cooperation Organization) مهم‌ترین اقدامات را در این خصوص در سال‌های گذشته به انجام رسانیده‌اند که مجموع این اقدامات سبب گردیده که بر اساس بررسی ترکیب ارزی ذخایر رسمی ارز خارجی صندوق بین‌المللی پول، سهم ذخایر ذخیره شده به دلار آمریکا توسط بانک‌های مرکزی کشورهای جهان از ۷۱ درصد در سال ۱۹۹۹ به ۵۹ درصد در سال ۲۰۲۱ کاهش یابد (ارسلانالپ و همکاران (Arslanalp et al)، ۲۰۲۲: ۱۱؛ لوفت و کورین (Luft and Korin)، ۲۰۱۹: ۷). آخرین تلاش در روند دلارزدایی مربوط به اتحادیه آسه‌آن (ASEAN) است که از ابتدای سال ۲۰۲۳ نسبت به دلارزدایی اتخاذ تصمیم نموده است.

دلارزدایی معطوف به وضعیت اعمال تحریم‌ها نیز می‌باشد چراکه شبکه نقل و انتقالات مالی جهانی موسوم به سوئفت (SWIFT) تحت نظارت خزانه‌داری ایالات متحده است و در نتیجه تأثیر زیادی بر سیستم تراکنش‌های مالی جهانی، با توانایی اعمال تحریم‌ها بر دولت‌ها و اشخاص دارد. در حال حاضر حدود یک‌چهارم جمعیت جهان تحت تأثیر مستقیم تحریم‌های اقتصادی به رهبری ایالات متحده هستند، تحریم‌هایی که امکانات آن‌ها را برای تجارت و انجام سایر فعالیت‌های اقتصادی و مالی ضروری که اغلب با دلار قیمت‌گذاری می‌شوند کاهش می‌دهد، اما ضرورت تجارت را مخدوش نساخته است. به‌عبارت‌دیگر، اعمال تحریم‌ها و محدود شدن کشورهای تحریم شده از کاربرد دلار منجر به

توجه این کشورها به ارزهای جایگزینی شده که از توانایی رفع ضروریات تجارت خارجی برخوردار است. هرچند واهمه از تحریم‌های ثانویه برخی کشورها را از انجام مبادلات بین‌المللی حتی با ارزهایی غیر از دلار نیز بر حذر داشته، لیکن خارج شدن از چرخه تبادل دلار نیز به اندازه کافی دارای جاذبه بوده است که فرایند دلارزدایی همچنان مورد توجه باقی بماند. استفاده بیش از حد از تحریم‌ها برای سایر کشورها این امکان را فراهم ساخته تا یک سیستم مالی موازی ایجاد کنند و با شرکای تجاری خود با ارزهای غیر دلار مبادله نمایند (دیویس (Davis)، ۲۰۲۳: ۴۰؛ هیولپا (Heuleppa)، ۲۰۲۳: ۴۰؛ شاگینا (Shagina)، ۲۰۲۲: ۸).

در این بین، ایران از جمله کشورهایی است که قرار گرفتن تحت تحریم‌های شدید به‌ویژه از سال ۲۰۱۸ تأثیر بسزایی بر دادوستد بین‌المللی این کشور داشته و کاهش منابع دلاری منجر به نوسانات شدید ارزی و به دنبال آن تورم گردیده است که این امر حاکی از وابستگی بسیار بالا به دلار در ایران است. بر این اساس و با توجه به روندهای موجود در مبادلات تجاری ایران با آسه‌آن، هدف پژوهش حاضر امکان‌سنجی دلارزدایی از تجارت ایران با آسه‌آن خواهد بود و این سؤال مطرح گردیده است که: تجارت ایران با آسه‌آن چه میزان تحت تأثیر تحریم قرار گرفته است؟ و آغاز فرایند دلارزدایی در آسه‌آن چه مزایایی برای ایران ایجاد خواهد نمود؟. پاسخ اولیه به سؤال پژوهش که فرضیه تحقیق می‌باشد نیز عبارت است از: تحریم‌های اعمال شده بر ایران به‌ویژه بعد از سال ۲۰۱۸ تجارت ایران با آسه‌آن را تحت تأثیر قرار داده است. همچنین، دلارزدایی از مبادلات تجاری در آسه‌آن زمینه مناسب برای افزایش تبادلات تجاری ایران را فراهم خواهد ساخت. جهت بررسی فرضیه تحقیق، ابتدا روند تجارت اعضا آسه‌آن مورد بررسی قرار گرفته تا توانایی این اتحادیه در بهبود تجارت اعضا بررسی گردد و سپس زمینه و امکانات موجود برای ایران بررسی خواهد شد.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱- پیشینه نظری

وابستگی به دلار یا دلاری شدن مفهومی است که در اقتصاد سیاسی برای اشاره وضعیتی بکار می‌رود که مبادلات مالی یک کشور به‌طور وسیعی به دلار متکی می‌گردد. تعریف عملیاتی وابستگی به دلار عموماً با سطح سپرده‌ها یا وام‌های یک کشور مشخص می‌گردد و در صورتی که مجموع آن دو بیش از ۴۰ درصد باشد این‌گونه مطرح می‌شود که آن کشور وابسته به دلار است. در مقابل نیز دلارزدایی به معنی کاهش وابستگی به دلار به زیر ۲۰ درصد و یا کمتر و سپس حفظ آن برای حداقل پنج سال متوالی است. با این معیارها در حال حاضر دو کشور دارای تجربه موفق دلارزدایی بوده‌اند: شیلی و لهستان (گالیندو و لیدرمن (Galindo and Leidermna)، ۲۰۰۵: ۹) و دو کشور چین و روسیه نیز اقدامات مهمی را جهت دلارزدایی به انجام رسانیده‌اند. به لحاظ نظری نیز دلاری شدن به‌عنوان استفاده از ارز خارجی به‌عنوان واحد حساب، وسیله مبادله و ذخیره ارزش تعریف می‌شود و اساساً در سه مفهوم نمایان می‌گردد: دلاری‌سازی دارایی،

دلاری سازی معاملات و دلاری سازی قیمت یا صورت حساب (آریتا و همکاران (Arrieta et al)، ۲۰۲۰: ۲). ضعف بنیادهای اقتصادی، تورم بالا و پر نوسان، نوسانات نرخ اسمی ارز و چارچوب ضعیف سیاست پولی از جمله دلایلی هستند که باعث افزایش سطح دلاری شدن می شوند. از سوی دیگر، دلاری شدن اثربخشی سیاست پولی را تضعیف نموده و یک چرخه معیوب ایجاد می کند که طی آن ارزش ارز ملی به طور مستمر کاهش یافته و در نتیجه زیان بیشتری در پی خواهد داشت (ابوسلیدزه و میزا (Abuselidze and Miza)، ۲۰۱۹: ۶۴). به همین دلیل بسیاری از کشورها به دنبال راه هایی برای کاهش دلاری شدن و الگوبرداری از نمونه های موفق دیگر کشورها هستند.

ترویج ارز محلی و دلارزدایی مستلزم سیاست هایی است که جامع، متوالی و مکمل یکدیگر باشند. دلارزدایی معمولاً بر چهار جبهه متمرکز دارد:

- ۱- سیاست های مؤثر اقتصاد کلان و مدیریت بدهی عمومی (سیاست نرخ ارز، سیاست پولی، سیاست مالی / مالیات و مدیریت بدهی)
- ۲- سیاست های مالی صحیح
- ۳- مقررات احتیاطی در بخش مالی
- ۴- معرفی اقدامات اداری که اجرای سیاست های کلان اقتصادی و مالی را تسهیل می کند (سامسن (Samsen)، ۲۰۱۵: ۱۰).

در نظریه دلارزدایی چنین مطرح می گردد که یک سیستم مالی دلاری در ماهیت خود مستلزم خطرات مهمی است، از جمله احتمال عدم تطابق زیاد بین سهم بدهی های دلاری و سهم دارایی های دلاری که منجر به زیان درآمندی زیادی برای دولت ها در هنگام نوسانات نرخ ارز می شود (کنتراس و همکاران (Contreras et al)، ۲۰۱۹: ۱؛ کاتائو و ترونز (Catão and Terrones)، ۲۰۱۶: ۴). دلاری سازی به ویژه به سیاست های پولی مرتبط است، زیرا نقش بانک مرکزی را به عنوان آخرین راه حل محدود می کند و آسیب پذیری های قابل توجهی در برابر ثبات مالی و همچنین برای سیستم پرداخت به عنوان یک کل ایجاد می کند. دلاری شدن اثربخشی سیاست پولی را در دوره هایی که تلاطم بین المللی بر ارزش داخلی ارز خارجی تأثیر می گذارد، کاهش می دهد. آسیب وارد شده به کشورها به ویژه در دوران اعمال تحریم ها و یا بازپرداخت وام های خارجی و استقراض ها که تمامی آنها در مفهوم شوک های خارجی مطرح شده اند، سبب شده بانک های مرکزی اغلب علاقه مند به اجرای سیاست های دلارزدایی شوند (آریتا و همکاران (Arrieta et al)، ۲۰۲۰: ۳).

دلارزدایی در پی بهبود ثبات اسمی و اعتبار مقام پولی کشورها است. این استراتژی بر اقداماتی متمرکز دارد که با کاهش وابستگی به دلار و طی یک دوره زمانی، به تدریج توانایی بانک مرکزی را برای اجرای یک سیاست پولی مستقل و سالم و بدون غفلت از تأثیری که افزایش انعطاف پذیری نرخ ارز واقعی بر شکنندگی مالی دارد، افزایش می دهد. به همین دلیل،

دلارزدایی به منزله ترکیب سیاست ضد تورمی با تدابیر احتیاطی و مدیریت نقدینگی است که از نوسانات ارزی غافل نمی‌شود. منظور از سیاست ضد تورمی با تدابیر احتیاطی نیز عبارت است از توجه به محدودیت بدهی به دلار برای بدهکاران با درآمد غیر دلاری و در نظر داشتن ذخایر اجباری متفاوت که ریسک سامانمند ارز خارجی را در نظر می‌گیرد (بیاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۳۸). تحقیقات صورت گرفته تائید نموده‌اند که کشورهای که دستور کار جامع سیاست‌های دلارزدایی را تدوین کرده‌اند، به درجات مختلف موفق شده‌اند این پدیده را با موفقیت با کاهش دهند (هولپا (Huleppa)، ۲۰۲۳؛ آریتا و همکاران (Arrieta et al)، ۲۰۲۰؛ شاگینا (Shagina)، ۲۰۲۲؛ بیاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱؛ کنتراس و همکاران (Contreras et al)، ۲۰۱۹؛ ابوسلیدزه و میزا (Abuselidze and Miza)، ۲۰۱۹؛ کاتائو و ترونز (Catão and Terrones)، ۲۰۱۶). این سیاست‌ها شامل اقدامات کلان اقتصادی (مانند هدف‌گذاری تورم بدون نرخ مبادله‌ای یا تسلط مالی بر بانک مرکزی)، اقدامات اقتصاد خرد (مانند ذخایر مورد نیاز، محدودیت در وام‌دهی دلاری، یا توسعه ابزارهای پس‌انداز رقابتی به ارز داخلی) و اقدامات محدودیت‌زا برای جلوگیری از دلاری شدن واقعی است؛ اقداماتی مانند محدودیت‌های قانونی مناقصه، تعیین قیمت اجباری به ارز محلی، یا افزایش ریسک خرید و فروش دلار (Cakir and et al, 2022:6).

نظریه دلارزدایی بر اصلاح دو فرایند تأکید دارد:

(۱) باید مقررات موجود که منجر به وابستگی به دلار شده مورد بازنگری قرار گرفته تا منجر به درونی‌سازی کامل ریسک‌های واسطه‌گری دلار شود و فضای بیشتری برای مانور سیاست پولی دولت فراهم کند و زمینه را برای کاهش خطرهای چنین سیاستی آماده شود (بیاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۳۷). به بیان دیگر، مهم‌ترین موضوع که موجب نگرانی دولت‌ها در دلارزدایی شده مربوط به افزایش آسیب‌پذیری به دلیل بدهی‌های دلاری بخش دولتی و خصوصی است. کاهش وابستگی به دلار بدون اطمینان از ارزهای جایگزین و اطمینان از فرایندهای مبادله آن‌ها در تجارت بین‌المللی موجب توقف ناگهانی جریان سرمایه در کشور شده که با کاهش شدید رشد اقتصادی و کاهش شدید ارزش پول داخلی همراه است و به همین سبب می‌تواند مجموعه‌ای از پویایی‌های بسیار دشوار را برای بدهی‌های بخش دولتی و خصوصی ایجاد کند (گالیندو و لیدرمن (Galindo and Leidermna)، ۲۰۰۵: ۷). به همین دلیل برای اجرای سیاست دلارزدایی، اولین ضرورت برقراری ارتباط تجاری مستمر با سایر شرکای بین‌المللی است تا ضمن ایجاد اطمینان از استمرار جریان سرمایه، از افت شدید ارز داخلی نیز جلوگیری گردد.

(۲) باید استفاده از ارز محلی و به‌طور هم‌زمان ارز جایگزین دلار و نیز ابزارهای پس‌انداز مبتنی بر این دو را ترویج نمود. این رویکرد بر فرض زیر استوار است: یک سیاست دلارزدایی خوب باید بر ترس شناور شدن نرخ ارز غلبه کند، سوگیری‌های طرفدار دلار را کاهش دهد و ابزارهای پوشش ریسک ارز محلی و ارز خارجی جایگزین را ترویج کند

(بیاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۳۷). زاویه روانی در نظر گرفتن دلار آمریکا به عنوان یک دارایی «پناهگاه امن» این است که مردم همچنان به آن به عنوان دارایی نسبتاً بدون ریسک نگاه می کنند. علاوه بر این، تخلیه ناگهانی دارایی های دلاری توسط بانک های مرکزی متخاصم، ترازنامه های آنها را با فرسایش ارزش کل دارایی های دلاری آنها در معرض خطر قرار می دهد (هیولپا (Heuleppa)، ۲۰۲۳: ۳۲۸). به همین دلیل بایست ضمانت های لازم برای ورود ارز جایگزین به انجام رسیده و استمرار یابد تا علاوه بر جامعه داخلی، سایر کشورها نیز به اطمینان لازم برای تبادل ارز جایگزین دست یابند.

انجام هم زمان این دو اقدام سبب خواهد شد تا وابستگی به دلار و دلاری شدن کاهش یابد و به نوبه خود، فضای بیشتری برای اصلاحات آینده در اختیار دولت قرار گیرد (بیاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۳۷)؛ چراکه هدف نهایی دلارزدایی، ایجاد مزیت برای ارزهای جایگزین است بطوریکه ریسک تجارت خارجی کاهش یافته و قدرت مانور دولت در مبادلات افزایش یابد. به همین دلیل دلارزدایی مستلزم هزینه سیاسی و مالی هم زمان است که برای موفقیت نیاز به حمایت سیاسی دارد. دلارزدایی باید به عنوان یک سیاست دولتی پذیرفته شده و در طول یک دوره زمانی استمرار یابد تا اثربخش گردد (بیاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۶۳؛ پلاتا و هررو (Plata and Herrero)، ۲۰۰۷: ۲۲).

۲-۲- پیشینه تحقیق

جستجو در پایگاه های علمی فارسی از جمله کتابخانه ملی، پایگاه مقالات علوم اسلامی و انسانی (نورمگز)، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی و پرتال جامعه علوم انسانی حاکی از آن است که پژوهشی مجزا در خصوص نظریه دلارزدایی و امکان سنجی آن در ایران به انجام نرسیده است. جستجوی منابع لاتین نیز فاقد پژوهشی در خصوص ایران است و مهم ترین منابع نظری موجود نیز در بخش پیشینه پژوهش مورد اشاره قرار گرفته است. با این وجود، تحقیقاتی به انجام رسیده اند که اثر تحریم بر تجارت بین المللی ایران را مورد بررسی قرار داده اند و به لحاظ محتوایی با پژوهش حاضر دارای قرابت می باشند. مهم ترین این تحقیقات در جدول ذیل درج شده است:

جدول ۱- پیشینه پژوهش

نویسنده	حیطه پژوهش
رحمان و دیگران، ۱۴۰۱	تحریم سبب شده است تجارت میان ایران و فرانسه با کاهش مواجه گردد
غفاری فرد و دیگران، ۱۴۰۱	تحریم های گسترده باعث کاهش صادرات و واردات شده اند؛ لیکن تأثیر آن بر صادرات بیشتر از واردات بوده است.
بنی اسدی، ۱۴۰۱	تحریم ها سبب شده اند تا شرکای اصلی ایران تغییر یابند

تحریم‌ها از طریق کاهش میزان واردات به دلیل نبود منابع مالی ناشی از صادرات، به افزایش قیمت کالاهای اساسی و در نتیجه کاهش رفاه منجر شده است	پروین و دیگران، ۱۴۰۱
تحریم بانک مرکزی و تحریم فروش نفت ایران تأثیر عمیق‌تری بر جریان ورودی سرمایه به ایران داشته‌اند	شکری و دیگران، ۱۳۹۹
تحریم‌های بین‌المللی از طریق کاهش صادرات موجب افزایش بیکاری در ایران شده است	نادمی و صداقت، ۱۳۹۷
تحریم‌ها تأثیر منفی قابل ملاحظه‌ای بر میزان صادرات و واردات کالاهای تجاری ایران داشته‌اند	آقایی و دیگران، ۱۳۹۷
تحریم‌ها به‌طور قابل توجهی درآمد صادرات نفت را کاهش داده و منجر به کاهش قابل توجه ارزش ریال و به دنبال آن افزایش تورم و کاهش رشد تولید شده است	Laudati and Pesaran, 2023
تحریم‌ها به شدت جریان تجاری بین ایران و اتحادیه اروپا را با مشکل مواجه نموده است؛ این اثر در بخش عمده‌تاً در بخش صادرات نفت ایران بوده است	Mahdi and Karamelikli, 2020
محدود کردن دسترسی به منابع مالی و ارزی، کاهش سرمایه‌گذاری، افزایش بیکاری و تورم و کاهش رشد اقتصادی پیامدهای تحریم برای ایران هستند	Majidi and Zarouni, 2020
تحریم‌ها تأثیر منفی و معناداری بر میزان صادرات ایران به تمام شرکای داشته است و بین سال‌های ۱۳۹۱ الی ۱۳۹۳ ارزش صادرات ایران سالانه به‌طور متوسط ۳۳ درصد کاهش یافته و مجموع زیان در این سه سال ۱۰۴ میلیارد دلار بوده است	Shirazi et al, 2016

همان‌گونه که محتوای پیشینه پژوهش مشخص می‌سازد، اثربخشی تحریم مورد توجه بوده است لیکن هدف اصلی پژوهش حاضر توجه به راهکار کاهش اثر تحریم از طریق دلارزدایی است.

۳. روش تحقیق

پژوهش حاضر در زمره تحقیقات ترکیبی است. جهت بررسی تأثیر تحریم بر مبادلات ایران و آسه‌آن از آماره تفاوت میانگین‌ها (Compare means) استفاده شده و جهت بررسی تأثیر آسه‌آن بر مبادلات اعضا از تکنیک‌های سری زمانی (Time series) استفاده شده است. سپس بر اساس نتایج حاصل، وضعیت ایران در ارتباط با کشورهای عضو آسه‌آن بررسی شده و امکانات موجود جهت دلارزدایی مورد بحث قرار خواهد گرفت.

جهت بررسی روند مبادلات اقتصادی کشورهای عضو آسه آن از سری زمانی استفاده شده است. سری زمانی دربرگیرنده توالی داده‌های کمی است که روند طی شده در یک موضوع را مورد بررسی قرار می‌دهد (واکلیم (Weakliem)، ۲۰۱۰: ۱۷). به بیان دیگر، سری زمانی، مجموعه مشاهداتی است که برحسب زمان مرتب شده و از مشاهده یک پدیده در بازه زمانی طولانی حاصل شده است (برانت و فریمن (Brandt and Freeman)، ۲۰۰۶: ۴). سری زمانی معمولاً شامل موضوعات منفرد یا واحدهای تحقیقاتی می‌شوند که به طور مکرر در فواصل زمانی معین در تعداد زیادی مشاهدات اندازه‌گیری می‌شوند. تحلیل سری‌های زمانی را می‌توان به‌عنوان نمونه‌ای از طرح‌های طولی در نظر گرفت که به پژوهشگر کمک می‌کند تا فرآیند طبیعی، الگوی تغییر در طول زمان را درک نماید (دتلینگ (Dettling)، ۲۰۲۰: ۲۵).

از آزمون تفاوت میانگین‌ها نیز جهت بررسی تأثیر تحریم بر مبادلات ایران و آسه آن استفاده شده است. از آنجاکه میانگین آماره‌ای است که تحت تأثیر داده‌های دورافتاده قرار می‌گیرد، صرف وجود تفاوت در میانگین یک متغیر در دو بازه زمانی به معنی وجود تفاوت معنادار و قابل تعمیم میان آن‌ها نیست. به همین دلیل آزمون تفاوت میانگین‌ها به بررسی وضعیت میانگین یک متغیر در همه حالات ممکن پرداخته و صرفاً در صورتی که میانگین‌های مشاهده شده در هر گروه مشابه یکدیگر بوده و با میانگین گروه دیگر دارای تمایز باشند، وجود تفاوت در میانگین‌ها تأیید خواهد شد.

۴. اتحادیه آسه آن

انجمن کشورهای جنوب شرقی آسیا (آسه آن)، متشکل از پنج کشور عضو اصلی اندونزی، مالزی، فیلیپین، سنگاپور و تایلند، در اوت ۱۹۶۷ تأسیس شد. تشکیل آسه آن تحت تأثیر دلایل سیاسی و ژئواستراتژیکی مرتبط با کنار گذاشتن غرب از نقش خود به‌عنوان سپری در برابر کمونیسم بود. پس از بحران نفتی و رکود ۱۹۷۳-۱۹۷۴، همکاری اقتصادی منطقه‌ای در ترتیبات تجاری ترجیحی بین اعضا، مذاکرات تجاری مشترک با قدرت‌های خارجی و سیاست سرمایه‌گذاری صنعتی پیشرفت زیادی نمود. تعداد اعضاء به‌مرور زمان و تا سال ۱۹۹۹ تکمیل گردید: برونی دارالسلام در سال ۱۹۸۴، ویتنام در سال ۱۹۹۵، لائوس و میانمار در سال ۱۹۹۷ و کامبوج در سال ۱۹۹۹. ادغام تجاری کشورهای عضو است که شامل اجرای توافقنامه ترتیبات تجارت ترجیحی آسه آن است در سال ۱۹۷۷ آغاز و در سال ۱۹۹۵ اصلاح گردید. از آن زمان، روابط بین کشورهای عضو آسه آن هم از نظر دامنه و هم از نظر اهمیت تقویت شده است. این روابط از جمله تجارت، سرمایه‌گذاری، گمرک و مالکیت فکری را شامل می‌شود (کیوفیلاونگ و همکاران (Kyophilavong et al)، ۲۰۱۵: ۲).

اهداف اولیه آسه آن عبارت‌اند از:

- ۱- تسریع رشد اقتصادی، پیشرفت اجتماعی و توسعه فرهنگی در منطقه از طریق تلاش‌های مشترک در روحیه برابری و مشارکت به‌منظور تقویت بنیان جامعه مرفه و صلح‌آمیز کشورهای جنوب شرقی آسیا.

۲- ترویج صلح و ثبات منطقه‌ای از طریق رعایت احترام به عدالت و حاکمیت قانون در روابط بین کشورهای منطقه و پایبندی به اصول منشور ملل متحد (کیوفیلاونگ و همکاران (Kyophilavong et al)، ۲۰۱۵: ۴).

برای تقویت بیشتر تجارت درون منطقه‌ای، رهبران آسه‌آن تصمیم گرفتند در سال ۱۹۹۲ یک موسسه جدید به نام منطقه آزاد تجاری آسه‌آن موسوم به افتا (AFTA) ایجاد کنند. هدف‌گذاری اولیه کاهش تعرفه مبادلات تجاری به کمتر از ۵ درصد طی ۱۵ سال بود و سال ۲۰۰۸ به‌عنوان انتهای دوره زمانی کاهش تعرفه مشخص گردید؛ اما پس از عضویت ویتنام، لائوس، کامبوج و میانمار، ضرب‌الاجل کاهش تعرفه ابتدا به سال ۲۰۰۳ و بعداً به سال ۲۰۰۰ منتقل گردید. در سال ۲۰۰۰، ابتکار یکپارچگی آسه‌آن راه‌اندازی شد، از جمله کاهش یک‌جانبه و داوطلبانه تعرفه‌ها، به‌ویژه توسط اعضای قدیمی آسه‌آن. ایجاد صندوق آسه‌آن که دارای بیش از ۵۵ میلیون دلار سرمایه بود و هدف آن کمک به اعضای جدید در زمینه‌هایی مانند زیرساخت‌ها، توسعه منابع انسانی، فناوری اطلاعات و ارتباطات و یکپارچگی اقتصادی منطقه‌ای است، نقش مهمی در بهبود وضعیت آسه‌آن ایفا نموده است. از سال ۲۰۰۲، افتا عملیاتی شده که بیشتر یک منطقه تجاری ترجیحی با تعرفه‌های پایین‌تر در میان اعضای خود در مقایسه با سایر نقاط جهان است تا یک منطقه تجارت آزاد؛ افتا در واقع تعرفه‌ها و موانع غیر تعرفه‌ای را بر روی کالاهای تولید شده توسط اعضا برای تجارت درون آسه‌آن حذف می‌کند (کیوفیلاونگ و همکاران (Kyophilavong et al)، ۲۰۱۶: ۳۵۵).

فعالیت آسه‌آن را می‌توان به چهار دوره تقسیم نمود:

الف) ۱۹۶۷ الی ۱۹۷۵: ۱۹۶۷ سال تاسیس آسه‌آن است و تا حدود یک دهه بعد عمده فعالیت کشورهای عضو در محدود فعالیت و بیانیه‌های سیاسی باقی ماند. مهم‌ترین موضوع موجود در منطقه نیز جنگ ویتنام و سپس خروج نیروهای آمریکائی در سال ۱۹۷۵ است.

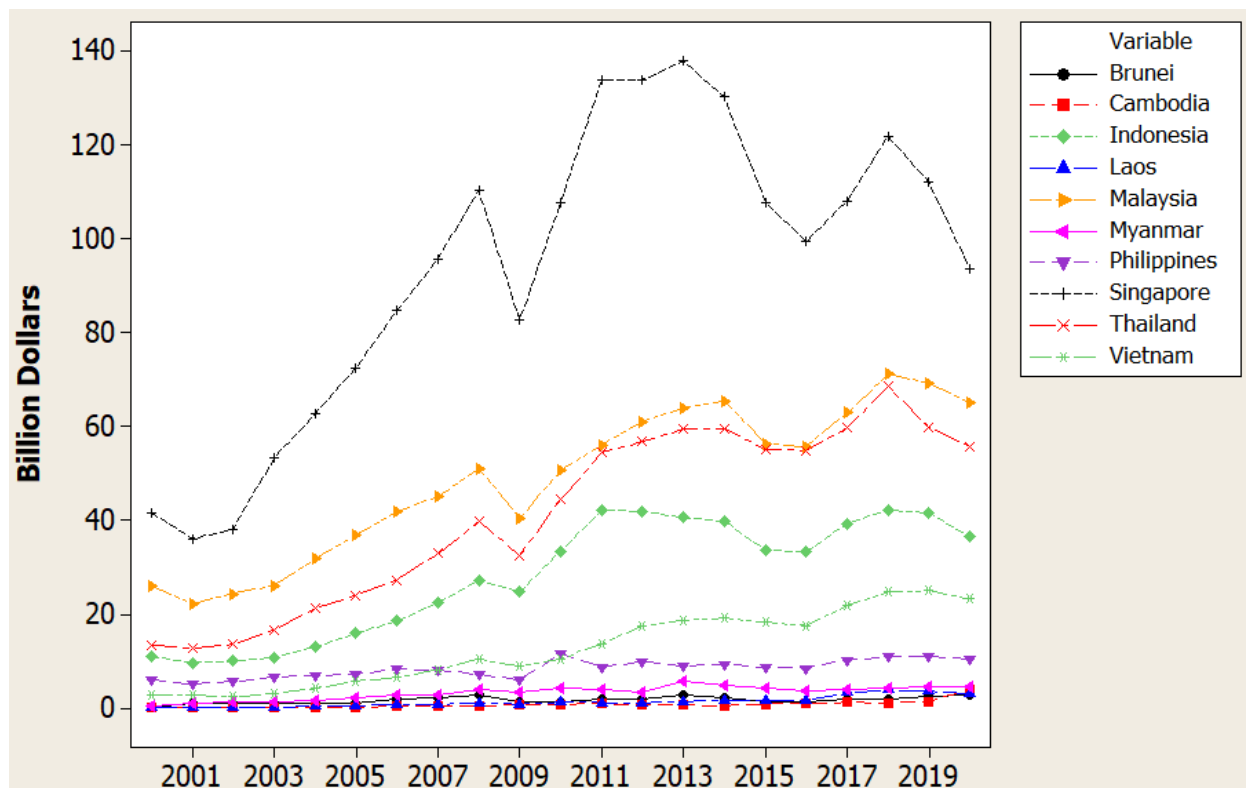
ب) از ۱۹۷۶ الی ۱۹۹۱: در این دوره سه قرارداد مهم میان کشورهای عضو منعقد می‌گردد: پیمان مودت و همکاری (۱۹۷۶)، اعلامیه توافق در آسه‌آن (۱۹۷۶) و موافقت‌نامه ترتیبات ترجیحی (۱۹۷۷)؛ ابزارهای موافقت‌نامه ترتیبات تجاری در سال ۱۹۸۷ مورد تصویب اعضا قرار گرفت. دوره دوم استمرار فعالیت‌های سیاسی به همراه آغاز فعالیت‌های تجاری آسه‌آن است.

پ) از ۱۹۹۲ الی ۲۰۰۹: این دوره آغاز افزایش تبادلات تجاری کشورهای عضو است که با توافقنامه تجارت آزاد آسه‌آن (افتا) آغاز می‌گردد و جامعه تجاری آسه‌آن تشکیل می‌شود. اهداف افتا عبارت‌اند از: لغو محدودیت‌های تجاری و تسهیل سرمایه‌گذاری. پیرو انعقاد افتا، چندین توافق دیگر که مکمل آن بودند نیز منعقد گردیده که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: توافقنامه چارچوب خدمات و تجارت، توافقنامه بازار هوایی مشترک، منشور آسه‌آن و تحقق استقلال حقوقی اتحادیه. دوره سوم فعالیت با تعیین چشم‌انداز برای سال ۲۰۲۰ به پایان می‌رسد که هدف اصلی آن رفع هرگونه محدودیت جهت سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو بود.

ت) تکمیل ادغام اقتصادی آسه‌آن: آغاز سال ۲۰۲۳ مصادف است با تصمیم مهم اعضا آسه‌آن جهت ادغام اقتصادی که بیانگر آغاز دوره جدیدی در فعالیت این اتحادیه منطقه‌ای است. آسه‌آن برای افزایش استقلال پولی خود به منظور کاهش اتکا به ارزهای خارجی خاص و سیستم پرداخت بین‌المللی (سوئیفت)، فرایند دلارزدایی از مبادلات خود را آغاز نموده است. در مارس ۲۰۲۳ کشورهای عضو توافق کردند که استفاده از ارزهای محلی در منطقه را تقویت کنند و اتکا به دلار برای تجارت و سرمایه‌گذاری فرامرزی کاهش دهند چراکه سیستم پولی جهانی فعلی، پویایی بازار را منعکس نمی‌کند. هدف اصلی آسه‌آن از این اقدام عبارت است از تشویق تجارت و سرمایه‌گذاری فرامرزی و کاهش شوک‌های خارجی به اقتصاد منطقه به دلیل وابستگی به دلار. اندونزی اولین کشور عضو است که اقدامات اجرائی خود جهت صدور کارت‌های بانکی که از ارزهای سایر اعضا آسه‌آن نیز پشتیبانی می‌کند، آغاز نموده است. به‌طور کلی اعضا آسه‌آن امیدوارند از ارزهای محلی بیشتری برای ارتقای ثبات اقتصادی و کاهش اثرات مخرب مانند تورم بالا استفاده کنند. در راستای تکمیل دلارزدایی، آسه‌آن اعلام نموده است که فرایند حذف دلار با سایر کشورها یا مناطق جغرافیایی را به‌طور جداگانه بررسی و سازوکار آن را اجرایی خواهد نمود.

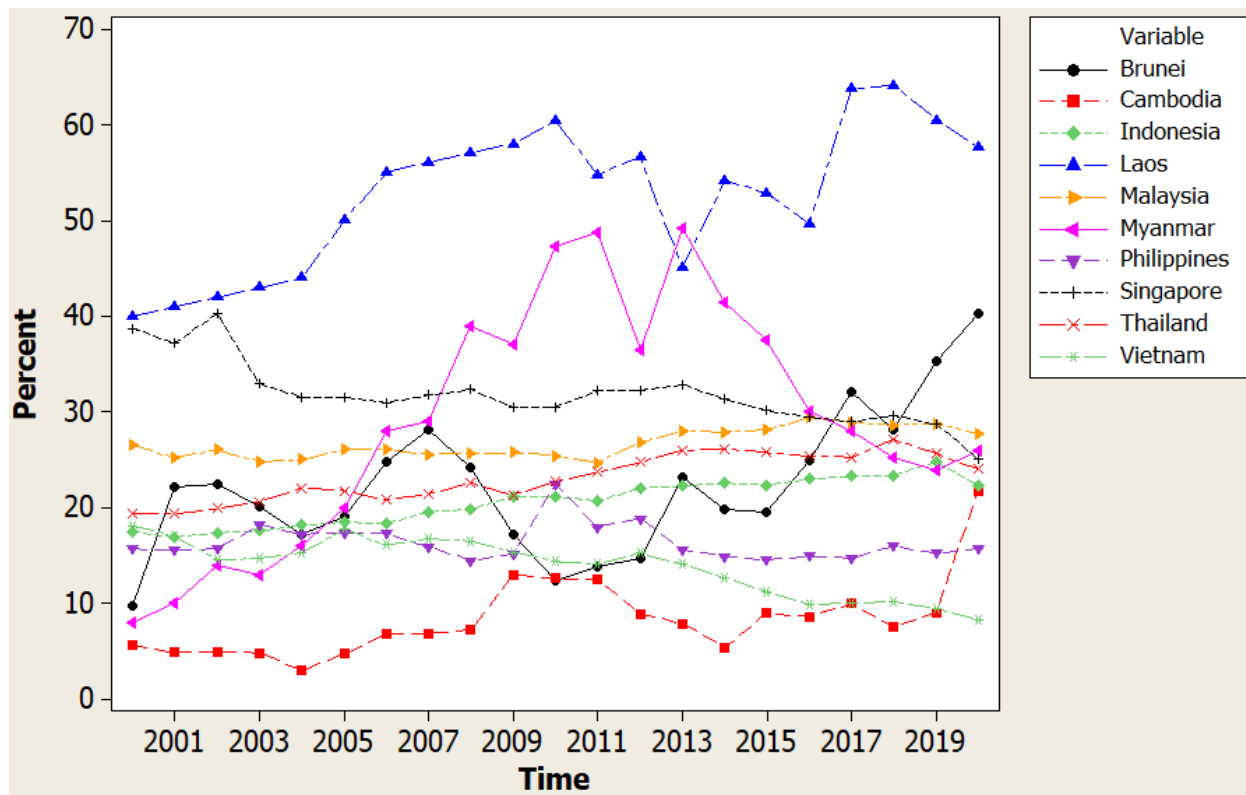
۵. یافته‌ها

جهت بررسی تأثیر تجارت ایران با آسه‌آن، ابتدا تأثیر توافقنامه‌های تجاری بر تبادلات مالی کشورهای عضو آسه‌آن در دو بخش مورد بررسی قرار گرفته است: الف) تبادلات اقتصادی اعضا آسه‌آن در بخش صادرات در بازه زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ ب) تبادلات اقتصادی اعضا آسه‌آن در بخش واردات در بازه زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰؛ سپس صادرات و واردات ایران با اعضا آسه‌آن در سری زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ تحلیل خواهد شد. تمامی تحلیل‌ها بر اساس داده‌ها بانک جهانی به انجام رسیده است.

نمودار ۱- سری زمانی ارزش صادرات اعضاء آسه آن

سنگاپور تمایز بسیاری با سایر کشورهای عضو آسه آن در صادرات داراست و این تمایز در طول سری زمانی تسری داشته است. مالزی و تایلند با تمایز اندکی در ابتدای سری زمانی از یکدیگر در رتبه دوم قرار دارند که این تمایز در طول سری زمانی کاهش یافته است. اندونزی در ابتدای سری زمانی وضعیت مشابه تایلند داشته اما در طول سری زمانی افزایش کمتری نسبت به تایلند داشته است. در سایر کشورها، صرفاً ویتنام افزایش چشم‌گیری در سری زمانی داشته است. با توجه به اینکه صادرات تحت تأثیر حجم اقتصاد کشورهاست، میزان درصد صادرات کشورهای آسه آن در سری زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ نیز بررسی شده است.

نمودار ۲- سری زمانی درصد صادرات اعضا آسه آن

اطلاعات درصد صادرات هر کشور به اعضا آسه آن از کل صادرات، نشان دهنده این موضوع است که مقصد چه درصدی از صادرات اعضا آسه آن به سایر کشورهای این اتحادیه است. کشور لائوس بالاترین درصد از صادرات به آسه آن را دارد و پس از آن میانمار و سنگاپور قرار گرفته اند. مالزی، تایلند و اندونزی نیز در طول سری زمانی بین ۲۰ الی ۳۰ درصد از صادرات خود را به آن سه آن داشته اند. جزئیات سری زمانی صادرات اعضا آسه آن در جدول ذیل درج شده است.

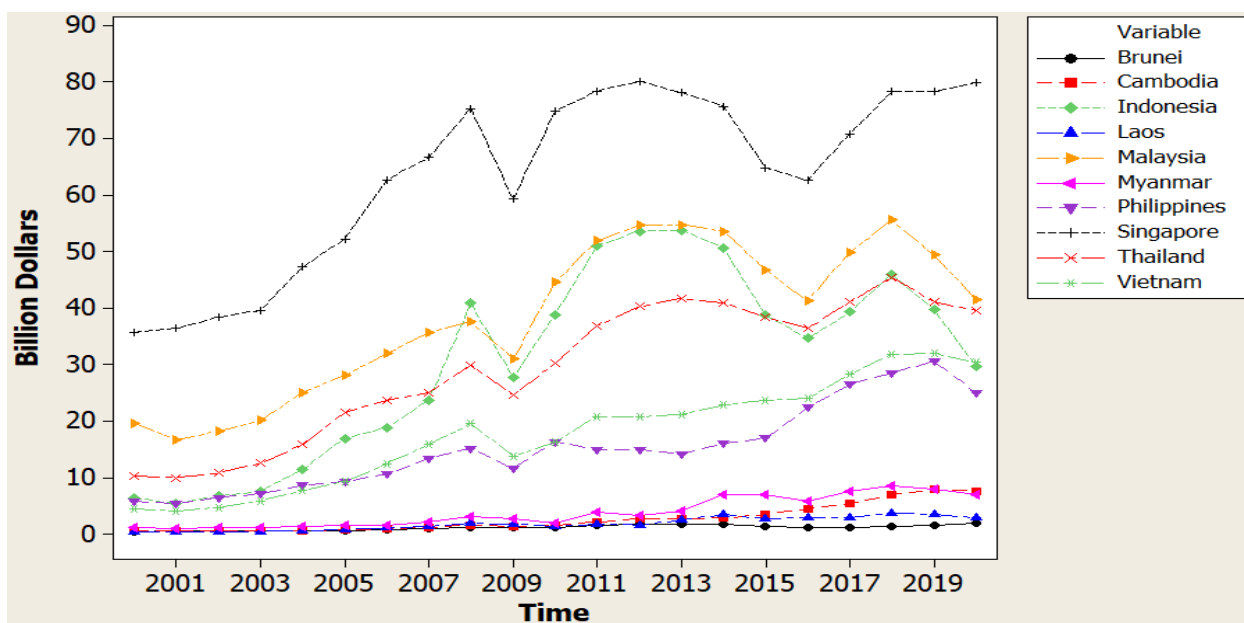
جدول ۲- توصیف سری زمانی وضعیت صادرات در اعضا آسه آن

کشور	ارزش صادرات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		حجم صادرات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰	
	مجموع به میلیارد دلار	ضریب رشد	میانگین درصد	ضریب رشد
اندونزی	۵۸۶,۱۲	۲۳۴	۲۰,۵۹	۲۷
برونئی	۳۲,۹	۱۴۶۵	۲۲,۳۲	۳۱۴
تایلند	۸۶۰,۹	۳۱۶	۲۳,۱۱	۲۴
سنگاپور	۱۹۶۳,۴۳	۱۲۶	۳۱,۸۳	-۳۵
فیلیپین	۱۷۳,۱۶	۷۱	۱۶,۳۵	۰
کامبوج	۱۳,۸۶	۴۷۱۲	۸,۳۱	۲۸۹

لائوس	۲۶,۵۱	۱۸۵۳	۵۲,۶۳	۴۴
مالزی	۱۰۲۲,۱	۱۴۸	۲۶,۷۱	۵
میانمار	۶۵,۹۵	۸۳۲	۲۸,۹۴	۲۲۴
ویتنام	۲۶۳,۱۲	۷۸۳	۱۳,۸۷	-۵۵

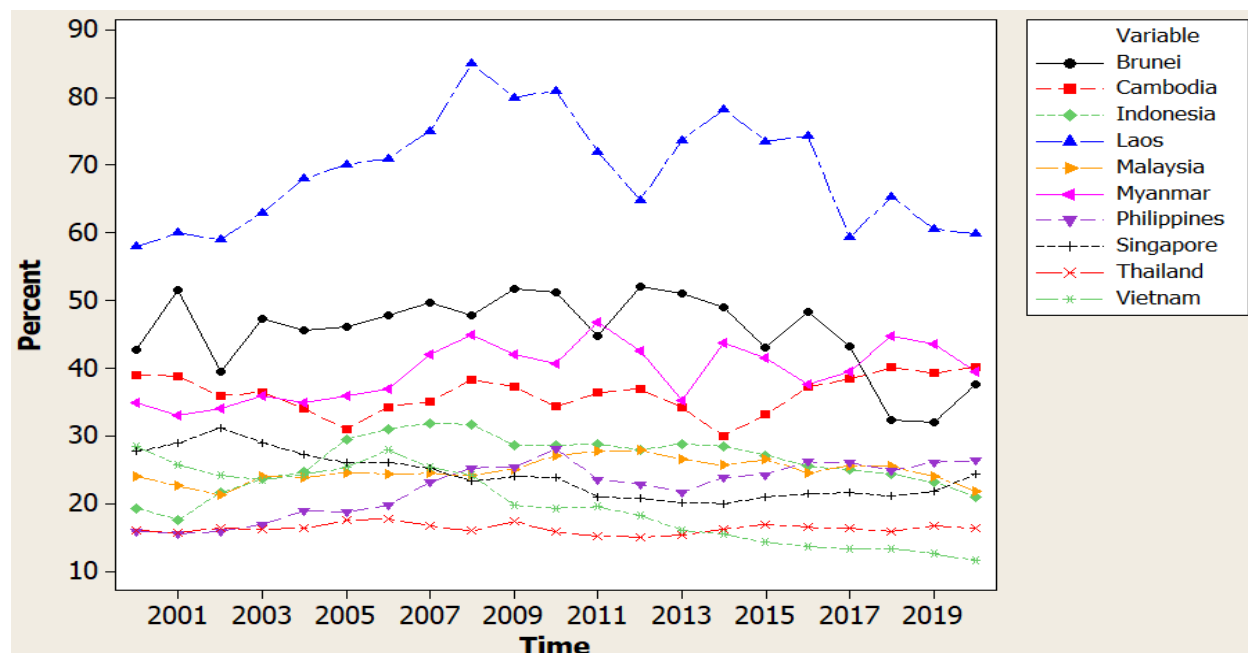
اطلاعات موجود در جدول فوق تصدیق‌کننده این موضوع است که توافقنامه افنا برای اقتصادهای کوچک منطقه مفیدتر بوده و سری زمانی صادرات آن‌ها وضعیت بهتر داشته است که به دلیل کوچک بودن نسبت به اقتصادهای پیشرو این منطقه، در نمودار ۱ قابل‌رؤیت نبوده است. بروئی، لائوس و کامبوج کشورهای هستند که حجم صادرات خود را از حدود یک‌صد میلیون دلار به حدود ۳ میلیارد دلار افزایش داده‌اند و به همین دلیل از ضریب رشد بالائی برخوردارند. برای سایر کشورها نیز ضریب رشد به لحاظ ارزش صادرات مثبت است که نشان‌دهنده افزایش حجم صادرات در کشورهای عضو آسه‌آن است. لیکن به لحاظ درصد صادرات به آسه‌آن نسبت به کل صادرات، سنگاپور و ویتنام دارای ضریب منفی هستند که نشان‌دهنده کاهش حجم صادرات این دو کشور به دیگر اعضا آن سه آن است؛ فیلیپین نیز فاقد ضریب رشد است. این امر باتوجه‌به افزایش ارزش صادرات این سه کشور به سایر اعضا نشان‌دهنده افزایش قیمت صادرات صورت گرفته است.

۵-۲- سری زمانی واردات اعضا آسه‌آن

نمودار ۳- سری زمانی ارزش واردات در اعضا آسه‌آن

سنگاپور همچون فرایند صادرات، حجم متمایزی از واردات آسه آن را نیز به خود اختصاص داده است. مالزی، اندونزی و تایلند با وضعیت مشابه در سری زمانی بعد از سنگاپور قرار گرفته‌اند. فیلیپین و تایلند نیز در رتبه‌های بعدی به لحاظ ارزش واردات قرار دارند.

نمودار ۴- سری زمانی حجم واردات در اعضای آسه آن

لائوس همچون سری زمانی صادرات، بیشترین درصد واردات را نیز به خود اختصاص داده که نشان‌دهنده اهمیت کشورهای آسه آن در مبادلات بین‌المللی این کشور است. برونی، میانمار و کامبوج نیز بین ۴۰ تا ۵۰ درصد واردات خود را از آسه آن تأمین نموده‌اند. اندونزی، مالزی، فیلیپین و سنگاپور بین ۲۰ تا ۳۰ درصد از واردات خود در سری زمانی را از آسه آن تأمین نموده‌اند و تنها دو کشور تایلند و ویتنام دارای واردات کمتر از ۲۰ درصد در سری زمانی هستند.

جدول ۳- توصیف سری زمانی وضعیت واردات در اعضای آسه آن

کشور	ارزش واردات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		حجم واردات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰	
	مجموع به میلیارد دلار	ضریب رشد	میانگین درصد	ضریب رشد
اندونزی	۶۴۳,۱۳	۳۶۰	۲۶,۱۵	۹
برونی	۲۵,۲۲	۴۰۵	۴۵,۴۸	-۱۲
تایلند	۶۱۷,۶۷	۲۸۴	۱۶,۳۴	۲
سنگاپور	۱۳۳۷,۱۹	۱۲۴	۲۴,۱۲	-۱۱
فیلیپین	۳۲۱,۶۹	۳۲۶	۲۲,۳۹	۶۶
کامبوج	۵۸,۰۵	۱۲۷۱	۳۶,۲۴	۳

لائوس	۴۰,۴۳	۵۱۲	۶۹,۱۳	۲۰
مالزی	۸۰۹,۵۶	۱۱۱	۲۴,۸۷	۹
میانمار	۸۲,۹۷	۴۶۸	۳۹,۵۶	۱۳
ویتنام	۳۷۱,۲	۵۸۴	۱۹,۸۵	-۵۹

ارزش واردات انجام گرفته در اعضا آسه آن دارای ضریب رشد مثبت برای تمامی کشورهاست که نشان دهنده روند صعودی واردات بر اساس ارزش آن است. لیکن به لحاظ حجم واردات برونی، سنگاپور و ویتنام دارای ضریب منفی هستند که نشان دهنده کاهش حجم واردات این سه از دیگر اعضا آسه آن در سری زمانی است.

ضریب محاسبه شده برای روند صادرات و واردات در اعضا آسه آن در جدول ذیل درج شده است.

جدول ۴- سری زمانی وضعیت صادرات و واردات در اعضا آسه آن

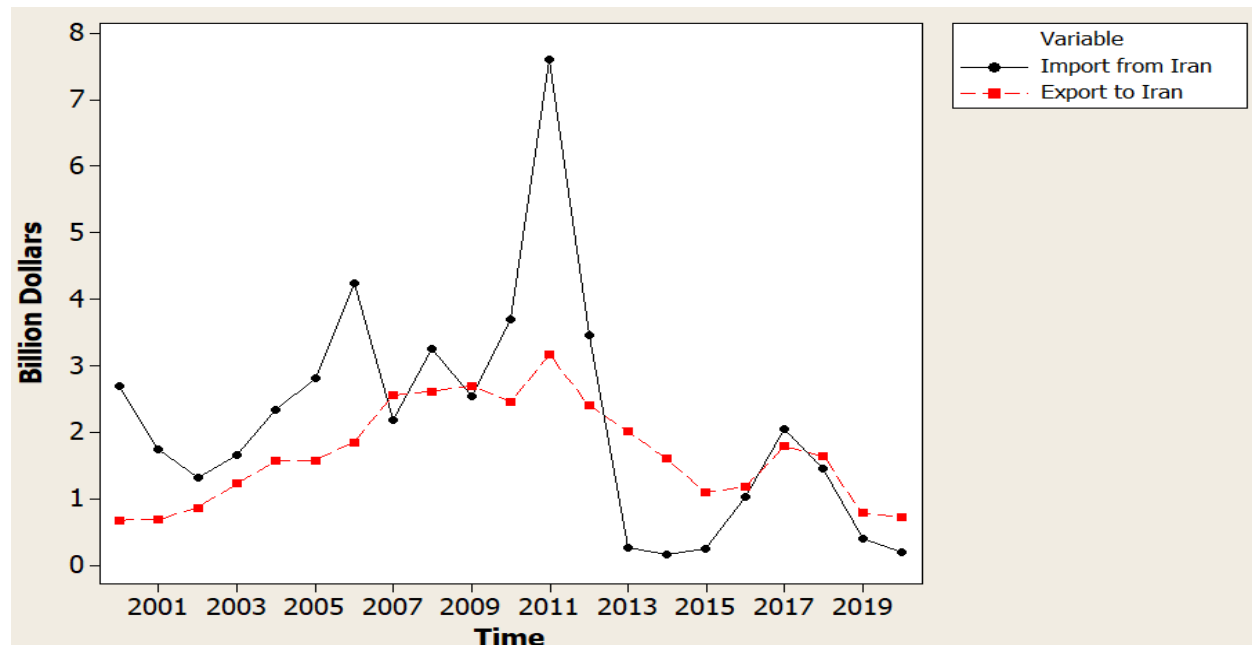
کشور	ضریب سری زمانی صادرات		ضریب سری زمانی واردات		تراز تجاری	
	بر اساس ارزش	بر اساس حجم	بر اساس ارزش	بر اساس حجم	بر اساس ارزش	بر اساس حجم
اندونزی	۰,۸۳۰	۰,۶۹۹	۰,۷۴۰	۰,۳۱۵	-۵۷	۵,۵۶
برونی	۰,۳۴۱	۰,۳۹۵	۰,۷۳۱	۰,۲۲۲	۷,۶۸	-۲۳,۱۵
تایلند	۰,۸۳۸	۰,۷۹۵	۰,۸۲۴	۰,۱۹۷	۲۴۳,۲۳	۶,۷۸
سنگاپور	۰,۷۳۲	-۰,۶۳۷	۰,۶۸۱	-۰,۰۲	۶۲۶,۲۴	۷,۷۱
فیلیپین	۰,۳۳۴	۰,۰۹۲	۰,۷۹۷	۰,۷۰۴	-۱۴۸,۵۲	-۶,۰۴
کامبوج	۰,۳۸۰	۰,۲۶۸	۰,۸۴۹	۰,۳۵۴	-۴۴,۲۰	-۲۷,۹۳
لائوس	۰,۷۹۲	۰,۴۷۲	۰,۷۸۳	۰,۴۷۴	-۱۳,۹۲	-۱۶,۵۰
مالزی	۰,۷۹۳	۰,۶۸۹	۰,۷۶۶	-۰,۰۱	۲۱۲,۵۳	۱,۸۳
میانمار	۰,۶۰۸	۰,۶۵۸	۰,۷۹۴	۰,۱۷۳	-۱۷,۰۲	-۱۰,۶۳
ویتنام	۰,۷۵۶	-۰,۷۱۱	۰,۸۲۰	-۰,۷۹۱	-۱۰۸,۱	-۵,۹۸

ضریب سری زمانی صادرات و واردات اعضا آسه آن بر اساس ارزش در تمامی کشورها مثبت است که به معنی روند صعودی است. در صادرات بالاترین ضریب را تایلند داراست و پس از آن اندونزی و مالزی قرار دارند؛ در واردات اما بالاترین ضریب را کامبوج داراست و پس از آن تایلند و ویتنام قرار دارند. بر اساس حجم مبادلات، ضریب سری زمانی به شدت متفاوت است که نشان از تغییرات چرخه‌ای مبادلات تجاری اعضا آسه آن در سری زمانی است: در صادرات، سنگاپور و ویتنام دارای ضریب منفی هستند که به معنی کاهش حجم صادرات است هر چند ارزش صادرات افزایش داشته که به معنی افزایش صادرات کالاهای ارزشمند است؛ در واردات نیز سنگاپور و ویتنام دارای ضریب منفی هستند و

مالزی نیز به‌عنوان کشور سوم داری ضریب منفی معرفی شده است. در سری زمانی حجم صادرات تایلند بالاترین ضریب را به‌دست آورده و در واردات کامبوج. تأثیر سری زمانی در تراز کشورهای آسه‌آن نمایان شده است: در سری زمانی، سنگاپور با بیش از ۶۲۶ میلیارد دلار بافاصله بسیار از سایر کشورها قرار گرفته و پس‌از آن تایلند و مالزی قرار گرفته‌اند، برونتی نیز دارای ۷ میلیارد دارای تراز مثبت است. در مقابل فیلیپین در صدر کشورهای دارای تراز منفی قرار دارد و ویتنام با مقداری فاصله در رتبه دوم است. اندونزی، کامبوج، میانمار و لائوس دیگر کشورهای دارای تراز منفی هستند.

نتیجه بررسی سری زمانی مبادلات اعضاء آسه‌آن تایید کننده این امر است که عضویت در آسه‌آن و استفاده از توافقنامه افتا تأثیر بسزایی بر سهولت مبادلات اعضا گذارده است. این موضوع از سوی محققان دیگر نیز گزارش شده است و پیش بینی می‌گردد که کشورهای عضو آسه‌آن رشد اقتصادی مناسبی را در سال های آتی داشته باشند و گسترش قابل ملاحظه ای نیز در سطح مبادلات بین المللی خود ایجاد نمایند (چاودوری (Chowdhury)، ۲۰۲۱؛ چونگ (Cheung)، ۲۰۱۵؛ کوتی و ژو (Kooti and Xu)، ۲۰۱۳).

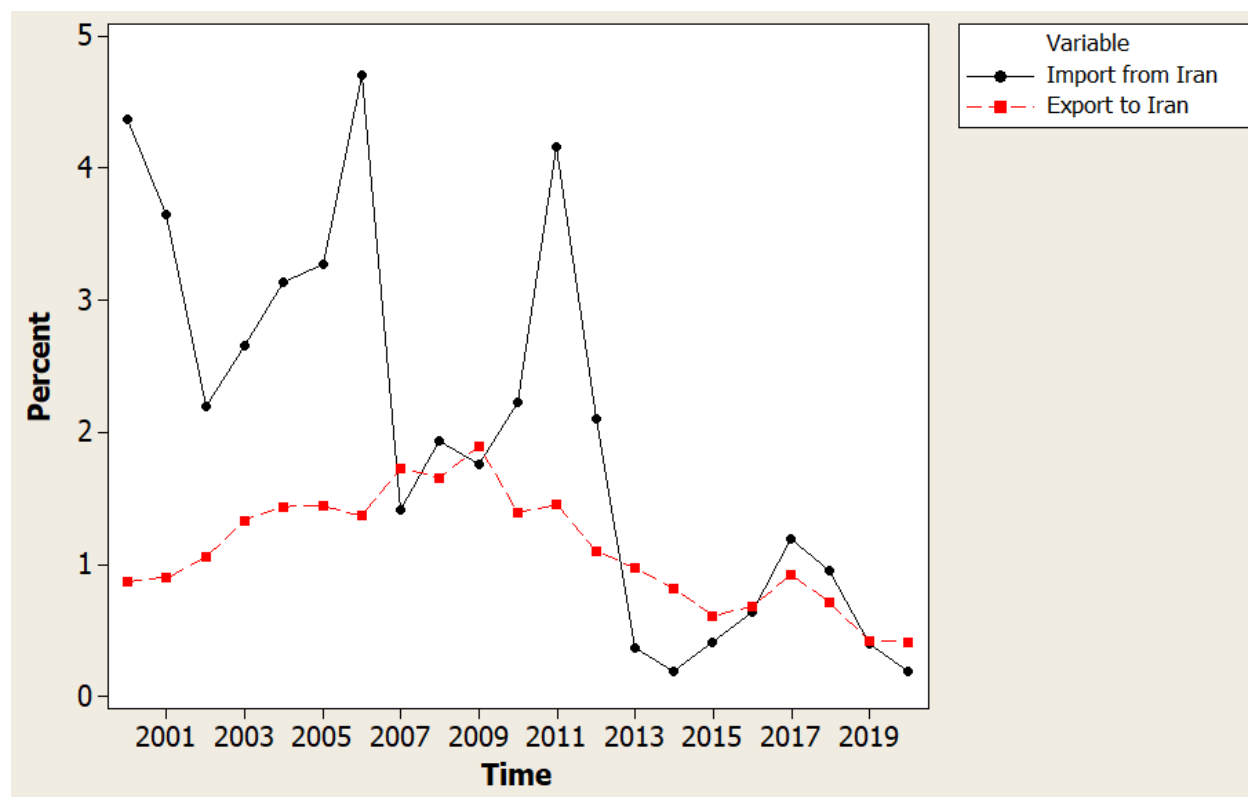
۳-۵ سری زمانی صادرات و واردات ایران به اعضاء آسه‌آن

نمودار ۵- سری زمانی ارزش صادرات و واردات ایران به اعضاء آسه‌آن

همان‌طور که در نمودار مشخص است، در بخش عمده سری زمانی صادرات ایران به کشورهای عضو آسه‌آن نسبت به واردات فزونی داشته است. اعمال تحریم‌ها علیه ایران در سال ۲۰۰۶ موجب شده تا ارزش صادرات ایران تحت تأثیر قرار بگیرد هرچند از سال ۲۰۱۰ مجدداً روند صعودی شدیدی را داشته اما از سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۵ صادرات ایران

کاهش شدیدی به اعضاء آسه آن داشته است. با انعقاد برجام و طی سال هالی ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ صادرات ایران روند صعودی داشته که پس از آن دوباره تحت تأثیر تحریم های ایالات متحده، کاهش یافته است. به طور کلی، صادرات ایران به آسه آن تغییرات چرخه ای چندباره ای را تجربه نموده است. در مقابل، واردات ایران از آسه آن با روندی صعودی تا سال ۲۰۱۱ افزایش یافته و از این سال دچار روند نزولی شده است. سال های برجام همچون روند صادرات، افزایش موقتی در ارزش واردات ایران ایجاد شده که این امر نیز پس از ۲۰۱۷ تحت تأثیر تحریم کاهش یافته است.

نمودار ۶- سری زمانی حجم صادرات و واردات ایران به اعضاء آسه آن

همان گونه که در نمودار نمایان است، درصد صادرات ایران در سری زمانی تفاوت بسیاری با واردات دارد و در طول سری زمانی صادرات ایران به لحاظ حجمی بیش از واردات بوده است. اولین نزول شدید صادرات مربوط به سال ۲۰۰۷ است که با اعمال تحریم های ایالات متحده و سازمان ملل علیه ایران منطبق است. روند صعودی صادرات اما با اعمال تحریم های ثانویه توسط ایالات متحده و اتحادیه اروپا از سال ۲۰۱۲ دچار نزول شدید شده، مشابه شرایطی که پس از ۲۰۱۸ برای صادرات ایران به افتا پیش آمده است. حجم واردات اما نوسانات کمتری در سری زمانی داشته و روند صعودی منتهی به ۲۰۰۹ با روند نزولی به بدترین شرایط در سال ۲۰۲۰ رسیده است. جزئیات روند صادرات و واردات ایران به اعضاء آسه آن در جدول ذیل درج شده است.

جدول ۵- وضعیت صادرات و واردات ایران به اعضای آسه آن

کشور	ارزش صادرات ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		حجم صادرات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰	
	مجموع به میلیارد دلار	ضریب رشد	میانگین سالانه	ضریب رشد
کشور	۴۵,۴۰	-۹۳٪	۲٪	-۵۶٪
ایران	ارزش واردات ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		حجم واردات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰	
	مجموع به میلیارد دلار	ضریب رشد	میانگین سالانه	ضریب رشد
ایران	۳۵,۲۵	۹	۱,۱٪	-۵۲٪

جدول ۶- سری زمانی وضعیت صادرات و واردات ایران به اعضای آسه آن

کشور	ضریب سری زمانی صادرات		ضریب سری زمانی واردات		تراز تجاری	
	ارزش	حجم	ارزش	حجم	ارزش	حجم
ایران	۰,۱۳۱	۰,۱۹۷	-۰,۰۲۵	-۰,۰۰۹	۱۰,۱۴	۰,۸۹

مطابق با نمودار ۵ و ۶ که تغییرات صادرات و واردات ایران به آسه آن را نمایش داده، هرچند صادرات ایران دارای تمایز بسیار با واردات بوده اما به همان میزان نیز فراز و فرودهای متعدد داشته است و به همین دلیل ضریب صادرات با کاهش مواجه شده است. در مقابل، واردات به لحاظ ارزش تا سال ۲۰۱۱ و به لحاظ حجم تا سال ۲۰۰۹ روند صعودی داشته و پس از آن روند نزولی دائمی را تجربه نموده است و به همین دلیل نیز ضریب آن منفی شده است. در مجموع، در بازه زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ تراز تجاری ایران با اعضاء آسه آن به لحاظ ارزش بالغ بر ۱۰ میلیارد دلار و به لحاظ حجم به طور میانگین سالانه حدود ۱ درصد مثبت بوده است؛ این موضوع حاکی از آن است که اعضاء آسه آن مقصدی برای صادرات ایران محسوب می گردیده اند.

۵-۴- آزمون فرضیات

آزمون فرضیات تحقیق شامل دو بخش است: الف) آزمون تأثیر تحریم بر مبادلات ایران و آسه آن؛ ب) امکان سنجی دلارزدایی بر اساس وضعیت موجود

۵-۴-۱- آزمون تأثیر تحریم بر مبادلات ایران و آسه آن

جهت آزمون فرضیه شرایط ایران در مبادلات تجاری با آسه آن، چهار دوره از یکدیگر متمایز شده‌اند: از ۲۰۰۰ الی ۲۰۰۶ با عنوان قبل از تحریم، از ۲۰۰۷ الی ۲۰۱۵ با عنوان دوران تحریم، ۲۰۱۶ الی ۲۰۱۷ با عنوان دوره برجام و ۲۰۱۸ الی ۲۰۲۰ با عنوان تحریم مجدد.

۱. تفاوت میانگین در ارزش صادرات

جدول ۷- آزمون تفاوت میانگین در ارزش صادرات

معناداری	F	میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰,۰۰۲	۸,۰۳۰	۲,۲۱۸	۳	۶,۶۵۳	برون گروهی
		۰,۲۷۶	۱۷	۴,۶۹۵	درون گروهی
			۲۰	۱۱,۳۴۷	جمع

وجود تفاوت در میانگین ارزش صادرات ایران به آسه آن تأیید شده است. جهت تشریح بیشتر از آزمون دانکن که به مقایسه چهار وضعیت پرداخته، استفاده شده است.

جدول ۸- آزمون دانکن در مقایسه ارزش صادرات

معناداری بر اساس ۰,۰۵				ارزش صادرات
۴	۳	۲	۱	
			۰,۷۶	تحریم مجدد
		۱,۲۱		پیش از تحریم
	۱,۵۴			برجام
۲,۲۹				تحریم
۱	۱	۱	۱	معناداری

آزمون دانکن مشخص ساخته است که در مقایسه چهار دوره صادرات ایران به آسه آن، دوران تحریم مجدد از سال ۲۰۱۸ بدترین وضعیت موجود در سری زمانی بوده است و تحت تأثیر تحریم‌ها اعمال شده از ۲۰۱۸ ارزش صادرات ایران به آسه آن به کمتر از ۱ میلیارد در سال رسیده است و این میانگین دارای تمایز قابل تعمیم به سری زمانی است.

۲. تفاوت میانگین در حجم صادرات

جدول ۹- آزمون تفاوت میانگین در حجم صادرات

معناداری	F	میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰,۰۱۳	۴,۸۱۶	۰,۵۵۴	۳	۱,۶۶۱	برون گروهی
		۰,۱۱۵	۱۷	۱,۹۵۴	درون گروهی
			۲۰	۳,۶۱۶	جمع

وجود تفاوت در میانگین حجم صادرات ایران به آسه آن تأیید شده است. جهت تشریح بیشتر از آزمون دانکن که به مقایسه چهار وضعیت پرداخته، استفاده شده است.

جدول ۱۰- آزمون دانکن در مقایسه حجم صادرات

معناداری بر اساس ۰,۰۵	حجم صادرات
۲	۱
	۰,۴۲
۰,۷۷	برجام
۱,۲	پیش از تحریم
۱,۲۹	تحریم
۰,۶۴	معناداری

آزمون دانکن مشخص ساخته است که در مقایسه چهار دوره صادرات ایران به آسه آن بر اساس حجم، دوران تحریم مجدد بدترین وضعیت موجود در سری زمانی بوده است و تحت تأثیر تحریم‌ها اعمال شده از ۲۰۱۸ حجم صادرات ایران به آسه دارای کمترین میانگین در سری زمانی است و این میانگین دارای تمایز قابل تعمیم نیز می‌باشد.

۳. تفاوت میانگین در ارزش واردات

جدول ۱۱- آزمون تفاوت میانگین در ارزش واردات

معناداری	F	میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰,۰۱۱	۴,۰۱۶	۳,۴۵۴	۳	۱۰,۳۶۱	برون گروهی
		۲,۹۸۴	۱۷	۵۰,۷۳۴	درون گروهی

جمع	۶۱,۰۹۴	۲۰
-----	--------	----

وجود تفاوت در میانگین ارزش واردات ایران به آسه آن تأیید شده است. جهت تشریح بیشتر از آزمون دانکن که به مقایسه چهار وضعیت پرداخته، استفاده شده است.

جدول ۱۲- آزمون دانکن در مقایسه ارزش واردات

معناداری بر اساس ۰,۰۵		ارزش واردات
۲	۱	
	۰,۳۰	تحریم مجدد
۱,۵۲		برجام
۲,۴		پیش از تحریم
۲,۶		تحریم
۰,۱۴۰	۱	معناداری

آزمون دانکن مشخص ساخته است که در مقایسه چهار دوره واردات ایران به آسه آن بر اساس حجم، دوران تحریم مجدد بدترین وضعیت موجود در سری زمانی بوده است و تحت تأثیر تحریم‌ها اعمال شده از ۲۰۱۸ ارزش واردات ایران از آسه دارای کمترین میانگین در سری زمانی است. در مقایسه میان دو دوره برجام با بیش از ۱,۵ میلیارد دلار و تحریم مجدد با میانگین ۳۰۰ میلیون تأثیر تحریم مجدد نمایان است بطوریکه ارزش واردات چهار برابر کاهش یافته است.

۴. تفاوت میانگین در حجم واردات

جدول ۱۳- آزمون تفاوت میانگین در حجم واردات

معناداری	F	میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰,۰۰۱	۸,۱۵۶	۸,۲۷۶	۳	۲۴,۸۲۹	برون گروهی
		۱,۰۱۵	۱۷	۱۷,۲۵۰	درون گروهی
			۲۰	۴۲,۰۸۰	جمع

وجود تفاوت در میانگین حجم واردات ایران از آسه آن تأیید شده است. جهت تشریح بیشتر از آزمون دانکن که به مقایسه چهار وضعیت پرداخته، استفاده شده است.

جدول ۱۴- آزمون دانکن در مقایسه حجم واردات

معناداری بر اساس ۰,۰۵				حجم واردات
۴	۳	۲	۱	
				تحریم مجدد ۰,۲۹
				برجام ۰,۹۳
				تحریم ۱,۶۲
				پیش از تحریم ۳,۴۳
۱	۱	۱	۱	معناداری

آزمون دانکن مشخص ساخته است که در مقایسه چهار دوره واردات ایران به آسه آن بر اساس حجم، دوران تحریم مجدد بدترین وضعیت موجود در سری زمانی بوده است و تحت تأثیر تحریم‌ها اعمال شده از ۲۰۱۸ حجم واردات ایران به آسه دارای کمترین میانگین در سری زمانی است. صرفاً در مقایسه دوره برجام با اعمال مجدد تحریم علیه ایران، حجم واردات بیش از دو برابر کاهش یافته است.

۵-۴-۲- امکان‌سنجی دلارزدایی از تجارت ایران بر اساس روند دلارزدایی در آسه آن

آنچه از بررسی فرضیات مربوط به سری زمانی صادرات و واردات ایران به آسه آن حاصل گردید حاکی از این امر است که دوران اعمال مجدد تحریم علیه ایران دارای تفاوت چشم‌گیری با مابقی سری زمانی است. این موضوع در بخش نظری بررسی گردید که اساساً تحریم‌ها بر مبنای رصد و بررسی فرایند انتقال دلار به انجام می‌رسد. براین اساس، آغاز دلارزدایی در آسه آن از چند جهت زمینه مناسبی برای وابستگی به دلار در تجارت ایران را فراهم آورده است.

مهم‌ترین وضعیت امکان اصلاح روند صادرات و واردات ایران به آسه آن است که همان‌گونه که در بخش یافته‌ها ارائه گردید، در بخشی از سری زمانی بالغ بر پنج درصد از صادرات ایران را به خود اختصاص داده بودند و به‌طور میانگین نیز بالغ بر دو درصد از حجم صادرات ایران در سری زمانی را دارا بوده‌اند. کاهش حجم صادرات به‌طور مستقیم تحت تأثیر تحریم بوده است. در واردات نیز تا حجم دو درصد از کل واردات ایران بدون تأثیر تحریم از آسه آن تأمین می‌شده است که میانگین آن در سری زمانی ۱,۲ درصد بوده است؛ بنابراین، کنار نهادن دلار از فرایندهای مبادلات مستقیم میان ایران و آسه آن ضمن کاهش تأثیر تحریم موجب افزایش سطح مبادلات مستقیم خواهد گردید.

تراز تجاری مثبت ایران با کشورهای آسه‌آن که دلیل عمده آن مربوط به صادرات نفت می‌باشد مورد توجه کشورهای آسه‌آن نیز قرار خواهد گرفت چراکه در مجموع پرداخت آن‌ها به ایران بیش از دریافت خواهد بود. این امر از چند طریق برای ایران زمینه مناسبی خواهد داشت:

الف) کشورهای عضو آسه‌آن از جمله ۱۰۳ کشوری هستند که در سال ۲۰۲۲ با سامانه مبادلات جهانی چین (The Cross-Border Interbank Payment System) که جایگزین پیشنهادی برای سولفیت است فعالیت نموده‌اند (سینگ (Singh)، ۲۰۲۳: ۳۴۴؛ اسکورتینو (Sciortino)، ۲۰۲۲: ۳؛ ساتر و نلسون (Sutter and Nelson)، ۲۰۲۱: ۱؛ دسای و هادسون (Desai and Hudson)، ۲۰۲۱: ۳۴). تراز مثبت با آسه‌آن این امکان بالقوه را برای ایران فراهم خواهد ساخت تا ضمن تجارت با سامانه‌ای به‌جز سوئیفت، مازاد تجاری خود را نیز از طریق تجارت با چین مدیریت نموده و به واردات اختصاص دهد.

ب) روسیه دیگر کشوری است که سامانه فرامرزی خود (System for Transfer of Financial Messages) را به‌عنوان جایگزینی برای شبکه ارتباطات مالی بین‌بانکی جهانی (سوئیفت) ایجاد نموده و از آنجا که با اختلاف بسیار زیاد از ایران تأمین‌کننده نفت برای آسه‌آن است، تمایل به مبادله با این سامانه نیز افزایش یافته است (سینگ (Singh)، ۲۰۲۳: ۳۳۳). سامانه مبادلات فرامرزی روسیه نیز با توجه به این موضوع که روسیه مبدأ بخشی از واردات ایران محسوب می‌گردد و عموماً تراز تجاری به سود روسیه است، زمینه مناسبی برای مبادله با آسه‌آن و مشارکت در این سامانه را فراهم خواهد ساخت و مازاد تجارت ایران با آسه‌آن قابل انتقال به این سامانه خواهد بود. گردشگری بخش مهمی در منبع درآمد آسه‌آن از طریق روسیه بوده که تحریم‌های اعمالی علیه این کشور جهانگردان روسی را با محدودیت برای سفر به آسه‌آن مواجه ساخته و به‌همین دلیل تلاش‌های مهمی جهت حل این معضل در آسه‌آن از طریق مبادله با ارز جایگزین در پی داشته است.

پ) هند دیگر کشوری است که از سوی کشورهای آسه‌آن ضمن دعوت به تشکیل اتحادیه اقتصادی، مقدمات مبادله با ارز جایگزین دلار نیز با محوریت مالزی به انجام رسیده است. با توجه به این موضوع که هند نیز جزء واردکنندگان نفت از ایران است و تحت تأثیر تحریم به‌ویژه پس از ۲۰۱۸ کاهش مبادلات شدید با ایران داشته است، بطوریکه از میانگین ۱۲٫۵ میلیارد دلار واردات از ایران در دوران برجام به کمتر از ۳۰۰ میلیون دلار در ۲۰۲۰ رسیده و به‌همین دلیل موجب تراز منفی شدید برای ایران گردیده است. آغاز مبادلات آسه‌آن-هند با ارز جایگزین نیز در بدو امر توانایی کاهش تراز تجاری منفی ایران با هند و سپس بهبود وضعیت صادرات ایران را فراهم خواهد آورد.

۶. نتیجه‌گیری

وابستگی صرف به دلار سبب گردیده است که به‌ویژه در دوران تحریم، آسیب‌پذیری اقتصاد ایران افزایش یابد و به‌دلیل کاهش میزان دسترسی به دلار، شوک‌های تورمی و کاهش ارزش ارز ملی به دو مسئله اصلی اقتصاد ایران بدل گردند. بررسی صورت گرفته‌ی خاطرنشان ساخت تحریم‌های اعمال شده از سال ۲۰۱۸ تأثیر بسیاری بر مبادلات بین‌المللی ایران گذاشته است که این امر دال بر وابستگی اقتصاد ایران به دلار و محدودیت برای دسترسی به سامانه مبادلات فرامرزی است. بررسی موردی مبادلات ایران با کشورهای عضو آسه‌آن در ارزش و حجم مبادلات تأیید کننده این امر بود که دوران پس از تحریم‌های ۲۰۱۸ بدترین وضعیت در سری زمانی مبادلات اقتصادی ایران با آسه‌آن بوده است.

تراز تجاری مثبت ایران با اعضاء آسه‌آن زمینه مناسب دیگری نیز برای ایران فراهم نموده که عبارت است از انتقال فناوری؛ از آنجاکه برخی از کشورهای عضو آسه‌آن مانند سنگاپور و مالزی در زمینه‌هایی چون پزشکی و کامپیوتر جزء کشورهای پیشرو در جهان محسوب می‌شوند و زمینه مناسبی نیز برای توسعه این صنایع در ایران وجود دارد، کاهش اثر تحریم از طریق دلارزدایی و انجام مبادلات با ارز جایگزین به توسعه این صنایع نیز یاری خواهد رساند.

بایست توجه نمود که دلارزدایی به معنای کنار نهادن دلار نبوده و هدف آن ایجاد توازن میان ارزهایی است که یک کشور می‌تواند در مبادلات جهانی از آن‌ها استفاده نماید. به‌همین دلیل نیز کنار کاهش شدید دلار از تجارت آسیب‌هایی را به همراه داشته و استمرار درصدی از تبادلات به دلار مطلوب خواهد بود. در واقع، کشورهایی که سیاست‌های پولی معتبری دارند، ممکن است به دلایل کارآمدی، آزادسازی حساب‌های دلاری را تحت یک محیط احتیاطی مناسب در نظر بگیرند. این امر بدین دلیل است که ضمن جلوگیری از وابستگی مجدد به ارزهای جایگزین، امکان تبادل مالی با سایر کشورهایی که همچنان با دلار فعالیت می‌نمایند نیز مهیا باشد.

کتاب‌نامه

آقایی، مجید؛ رضاقلی‌زاده، مهدیه؛ محمدرضایی، مجید (۱۳۹۷)، «بررسی تاثیر تحریم‌های اقتصادی و تجاری بر روابط تجاری ایران و کشورهای شریک عمده تجاری»، *مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، ۲۸ (۳)، ۶۸-۴۹.

بنی‌اسدی، مصطفی (۱۴۰۱)، «نگاهی تحلیلی در خصوص اثر تحریم‌های اقتصادی بر تجارت محصولات کشاورزی ایران»، *راهبرد توسعه*، ۶۹ (۱)، ۲۱۳-۱۸۱.

پروین، سهیلا؛ ناصری، سمانه؛ شاکری، عباس (۱۴۰۱)، «آثار رفاهی تحریم‌های اقتصادی (مطالعه موردی ایران)»، *پژوهشنامه اقتصادی*، ۸۴ (۱)، ۳۸-۱۲.

سعادت، رحمان؛ طالب بیدختی، آزاده؛ شهریار، ایمان (۱۴۰۱)، «بررسی اثر تحریم بر رابطه تجاری ایران و فرانسه»، *مطالعات اقتصادسیاسی بین‌الملل*، ۵ (۲)، ۵۶۹-۵۴۵.

شکری، مصطفی؛ برقی اسگویی، محمدمهدی؛ متفکر آزاد، محمدعلی؛ سلمان‌بیشک، محمدرضا (۱۳۹۹)، «بررسی تأثیر تحریم‌های اقتصادی و نااطمینانی نرخ ارز بر جذب FDI در ایران: رویکرد فازی»، *اقتصاد و الگوسازی*، ۴۳ (۳)، ۵۹-۳۳.

غفاری فرد، محمد؛ کاظمی، سید مرتضی؛ نبی‌زاده، جاوید (۱۴۰۱)، «تأثیر تحریم‌های اقتصادی بر ترکیب شرکای تجاری ایران»، *سیاست‌ها و تحقیقات اقتصادی*، ۱ (۴)، ۱۹۱-۱۶۰.

نادمی، یونس؛ صداقت، هانیه (۱۳۹۷)، «بررسی اثر شوک‌های قیمتی نفت و تحریم‌های اقتصادی بر رژیم‌های بیکاری در ایران با استفاده از رهیافت مارکوف سوئیچینگ»، *پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران*، ۲۶ (۱)، ۱۵۶-۱۳۱.

Abuselidze, George and Miza, Surmanidze. (2019). "Paradigms of de-dollarization, challenges and analysis of expected results in Georgia", *Economic analysis*, 29(1), 63-67.

Andermo, Erik and Kragh, Martin. (2021). "Sanctions and Dollar Dependency in Russia: Resilience, Vulnerability, and Financial Integration", *Review of International Post Soviet Affairs*, 37 (3), 276-301.

Arrieta, Johar. Florián, David. López, Kristian and Morales, Valeria. (2020). Policies for Transactional De-Dollarization: A Laboratory Study, Serie de Documentos de Trabajo Working Paper series, No: 2020-011.

Arslanalp, Serkan. Eichengreen, Barry and Simpson-Bell, Chima. (2022). The Stealth Erosion of Dollar Dominance: Active Diversifiers and the Rise of Nontraditional Reserve Currencies, IMF Working Papers, No: WP/22/58.

Brandt, P., and Freeman, J. (2006). "Advances in Bayesian Time Series Modeling and the Study of Politics: Theory Testing, Forecasting, and Policy Analysis", *Political Analysis*, 14 (1), 1-36.

Cakir, Selim. Atamanchuk, Maria. Al Riyami, Mazin, Sharashidze, Nia and Reyes, Nathalie. (2022). Reducing Dollarization in the Caucasus and Central Asia: What Could Help Make Further Progress, IMF Working Papers, No: WP/22/154.

Catão, Luis and Terrones, Marco. (2016). Financial De-Dollarization: A Global Perspective and the Peruvian Experience, IMF Working Papers, No: WP/16/97.

Cheung, Brian. (2015), The Rising Power of the Renminbi as a Trade Currency in the ASEAN Countries, Syracuse University Honors Program Capstone Projects, No: Spring 5-5-2015.

Chowdhury, Anisuzzaman. (2021). Structural Transformation, LDC Graduation and the Coronavirus Disease 2019 Pandemic: Policy Options for Cambodia, Lao People's Democratic Republic and Myanmar, MPFD Working Paper Series, No. ESCAP/1-WP/7. Bangkok: ESCAP.

Contreras, Alex. Gondo, Rocío. Ore, Erick and Forero, Fernando. (2019). Assessing the impact of credit de-dollarization measures in Peru, Serie de Documentos de Trabajo Working Paper series, No: 2019-005.

Dettling, M. (2020). *Applied Time Series Analysis*, Institute for Data Analysis and Process Design, Zurich University.

Davis, Stuart. (2023). *Sanctions as war: anti-imperialist perspectives on American geo-economic*, Published by Haymarket Books.

- Eichengreen, Barry and Flandreau Marc. (2009). "The rise and fall of the dollar (or when did the dollar replace sterling as the leading reserve currency?)", *European Review of Economic History*, 13 (3), 377–411.
- Escribano, Mercedes and Sosa, Sebastian. (2010). What is Driving Financial De-dollarization in Latin America?, IMF Working Paper, No: WP/11/10.
- Huleppa, Alwar. (2023). "The Statuses of De-Dollarization in the Indian Economy", *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 10 (1), 326-332.
- Galindo, Arturo and Leiderman, Leonardo. (2005). Living with Dollarization and the Route to Dedollarization, Working Paper, No: 526, Inter-American Development Bank, Research Department, Washington.
- Ghodsi, Mahdi and Karamelikli, Hüseyin (2020), The Impact of Sanctions Imposed by the European Union against Iran on their Bilateral Trade: General versus Targeted Sanctions, wiiw Working Paper No. 181.
- Kievich, Advin. (2018). De-Dollarization of the World Economy as an Objective reality, Repository of Polesky State University Paper, No: 336.
- Kooti, John and Xu, Feng. (2013). "East Asia Monetary Integration and Long Term Economic Growth", *ABD Journal*, 5 (1), 1-11.
- Kyophilavong, Phouphet. Record, Richard. Takamatsu, Shinya. Nghardsaysone, Konesawang nad Sayvaya, Inpaeng. (2015). The Effects of AFTA on Macroeconomic Variables and Poverty: Evidence of Laos, Access at: <https://b2n.ir/d40784>
- Kyophilavong, Phouphet. Record, Richard. Takamatsu, Shinya. Nghardsaysone, Konesawang nad Sayvaya, Inpaeng. (2016). "Effects of AFTA on Poverty: Evidence from Laos", *Journal of Economic Integration*, 31 (2), 353-376.
- Laudati, Dario and Pesaran, Hashem (2023), Identifying the effects of sanctions on the Iranian economy using newspaper coverage, *Journal of Applied Econometrics*, 38 (3), 271-294.
- Luft, Gal and Korin, Anne. (2019). *De-dollarization: The revolt against the dollar and the rise of a new financial world order*, Published by Independently publisher.
- Majidi, Ali and Zarouni, Zahra (2020), The Impact of Sanctions on the Economy of Iran, *Resistive Economics*, 8 (4), 49-65.
- Plata, Patricia Alvarez and Herrero, Alicia García. (2007). To dollarize or de-dollarize: Consequences for Monetary Policy, Asian Development Bank Working Paper, No: 2007-1.
- Samsen, Neak. (2015). Promote Riel and De-dollarization through Exchange Rate Policy: Fix or Float or Anything Else?, 2nd Macroeconomic Conference under the theme of "Leveraging Financial Markets to Promote Use of Riel", organized by National Bank of Cambodia in September 2015.
- Shagina, Maria. (2022). Western financial warfare and Russia's de-dollarization strategy: How sanctions on Russia might reshape the global financial system, FIIA Briefing Paper, No: 339.
- Shirazi, Homayoun. Azarbaiejani, Karim and Sameti, Morteza (2016), The Effect of Economic Sanctions on Iran's Export, *Iran Economic Review*, 20 (1), 111-124.
- Singh, Ridipt. (2023). Russia, India, and China Alliance – Towards balancing the world order, *Electronic Journal of Social and Strategic Studies*, 3 (3), 328-350.
- Yeyati, Eduardo Levy. (2021). Financial dollarization and de-dollarization in the new millennium, Serie de Documentos de Trabajo Working Paper series, No 2021-38.
- Weakliem, D. (2010). *Time Series Analysis of Political Change. In: Handbook of Politics. Handbooks of Sociology and Social Research*. Springer, New York.